

R. Bibl. Univ. Leop.

66773 3.

PERIOD

PR

Вибір деклямацій.

Ціна 50 сот.

Львівський державний університет
імені Івана Франка
Наукова бібліотека

010004951

ВИБІР ДЕКЛЯМАЦІЙ

для руських селян і міщан.

Зладив і передмову додав

Ів. Франко.

*(Wydawnictwo Towarzystwa „Prosvita”
Сх 262 - 263)*

Коштом і заходом Товариства „Просьвіта”.

У ЛЬВОВІ, 1902.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

46 (490p) 5-52 42

ПЕРЕДМОВА.

Отсе подаємо Вам, дорогі Братя, вибір найкращих поезій, що надають ся до деклямацій, се-б-то до виголошування перед більшим збором людей чи то на вечерках та иньших народних празниках, чи й так у тіснійшій кружку. А ось тут у передмові хочемо Вам подати деякі уваги потрібні для зрозуміння ваги її книжечки, і просимо кожного прочитати їх собі наперед, особливо-ж у такім разі, коли він почуває собі охоту навчитися відсе дещо і виступати колись прилюдно з деклямацією. В своїй передмові хочемо пояснити Вам два питання: 1) що то таке поезія, яке її значінє в народнім житю і 2) що то таке деклямація і як треба деклямувати?

1) Що то таке поезія?

Наші селяне і загалом менше оосвічені люде, хоч і розуміють вагу письменства, то звичайно не розуміють ваги тої часті письменства, що називається поезією. Вони знають, що в „письмах“ находить ся „слово Боже“ і правди релігій, що відтам мудрі люди вчитують „права“ — закони і повинности, під

якими живемо в державі, краю та громаді, вичитують бувальщину, як колись діяло ся на сьвітї, а в кінці вичитують мудрі ради, як на сьвітї жити, як їсподарувати, як дорабляти ся добробуту і поводити ся з людьми. Знають наші люди і ще один рід письменства — „казета“, тоб-то часописї, друковані новини про те, що дієть ся в сьвітї, які де заводять ся порядки, що радять у державних радах, де ведуть ся війни або стало ся якесь нещастє. Оті роди письменства прості люди вважають „мудрим“, позиточним письменством, таким, яке годить ся брати в руки статочному та поважному чоловікови.

Зовсім инакше дивлять ся прості люди на такі книжки, де оповідаєть ся про видумані пригоди видуманих людей, або де замісь порядного оповідання видять слова уложені в вузкі стовпці, поскладані „до прикладу“ в певнім порядку відміннім від звичайної людської мови. Такі книжки наші прості люди називають перші байками, а другі співанками. Не можна сказати, щоб вони не любили читати „байок“, тоб-то ріжних оповідань. Навпаки, навіть дуже люблять, особливо коли оповідання йдуть про якісь дійсні особи, про людей, що давно жили і бороли ся, про дивні, страшні або сьмішні пригоди, і коли оповідає ся жваво, не нудно. Наші люди дуже радо читають такі оповідання і деколи вважають їх за щиру правду, а иньшим разом видять у них образ дійсних людських відносин, пристрастей, бажань та змагань. Але віршів, співанок наші люди не дуже люблять читати. „Се для дівчат, для дітий“ — кажуть нераз поважні їсподарі, коли їм упаде в руку така книжка. Навіть про такі поезії, як Шевченкові, говорять не-

раз: „Та що нам тут читати! То співанки, а нам старим уже не до співанок.“

Нема що мовити, є зерно правди в тих словах. Колись, у прадавних часах, коли ще всі люди жили на лоні природи і не було між ними поділу на інтелігентних і простих, поезія була виключно співанкою. Та не досить того. Поезія була чимсь більше, була молитвою, була піднесенем духа понад буденні справи, до висших надлюдських істот, до Бога. Як нині мала дитина кожде своє чутє виражає окриком, піднесеним голосом, радісним чи сумним, — так само й стародавній чоловік висловлював своє чутє, особливож найвище, релігійне чутє, співом. Він добирав до того найповажніших слів, укладав їх в такім порядку, щоб із тою мовою не сором і не гріх було стати перед лицем найвищої, могутчої істоти, і виголошував їх не так, як би говорив до звичайних людей.

Найстарші звівні нам поезії, то молитви, гимни, псалми звернені до богів. Стародавній Індієць молив ся до свого бога Варуни-Сонця:

Щоб не війшов я, царю Варуно,
В глиняний дім!*)
Змилуй ся, Сильний, о змилуй ся!
Тремчу, коли б мусів піти наче хмара,
Гнана вітрами —
Змилуй ся, Сильний, о змилуй ся!
О Боже сильний і сьвітлий, —
Я слабий у ділах, заблудив ся, —
Змилуй ся, Сильний, о змилуй ся!
Я забажав тебе, щоб дати тобі славу,
Стоячи в глибокій воді —

*) Ніби то в могилу, дім смерті.

Змилуй ся, Сильний, о змилуй ся!
 О Варуно, коли ми, смертні,
 Сповняємо злочин перед лицем небесних,
 І в незнанню нарушаємо твій закон,
 Не карай нас за гріх, о Боже!

Із таких пісень зложена найстарша сьвята книга Індійців, названа по їхньому Ріґ-Веда, по нашому сказати би: Вміість просьб, або книга молитов. Ся книга була зложена на які 2000 літ перед Христовим різдвом. А ось відривок старої ассирийської пісні на честь бога Мардука-Сонця:

На кінцях сьвіта, в середині неба
 Ти утвердив ся!
 Ти порядкуєш усі народи сьвіта;
 Ти пануєш над усім,
 Що сотворив Господь, Бог Еа;
 Ти дбаєш за все, що живе!
 Ти пастирь усього на висоті і в глибині;
 Ти ходиш по тверди небесній;
 День у день ти виходиш, щоб поко-
 [ряти собі землю!
 Ні один дух не може бути без тебе!
 З богів і всіх чинів хто сильніший
 [від тебе?

Подібні пісні-молитви до сонця, до бога мерців, до иньших богів знаходимо також у прастарій египетській „Книзі мертвих“. Ось як молить ся Єгиптянин до бога-Сонця:

Благословенний ти, Гармахіс-Кепра,
 Що сам собі надає подобу!

Промінястий твій вхід на небо;
 Ти осьвічуєш обі землі своїм промінем.
 Всі боги радують ся, коли тебе поба-
 [чуть, царю неба,

З змиевою короною на голові,
 З короною півночі й полудня на чолі!
 Вони сїдають насупротив тебе,
 І працюють з переду на човні,
 Щоб знівечити всіх твоїх ворогів.
 Іду до тебе, живу при тобі,
 Щоб день у день бачити твій круг.

Пречудові псалми, надихані високим релігійним чутем, містять ся в жидівській Псалтирі, що з давна зробила ся духовим добром цілого сьвіта і до нині не перестає підносити людського духа по над „житейську печаль“ до тої висоти, з якої наші щоденні праці, змагання, гризоти та прогріхи видають ся дрібними, мінущими та маловажними.

В тім підношенню людського духа по над буденні клопоти та гризоти лежить головна сила і головне значінє поезії. Спершу се могла робити сама тільки релігія, і для того найдавніша поезія була майже виключно релігійна.

Але з часом люди привикали думати в вільних хвилях і про иньші справи і знаходили в тих думках потіху, осолоду собі. В їх памяти нагромаджували ся спомини про славні діла їх самих, їх батьків або цілого роду; оповіданє про ті діла зробило ся улюбленою розривкою в вільних хвилях, прикрасою зборів та празників; помалу виробили ся такі люди, що були наділені даром — гарно і цікаво оповідати, а з часом із таких оповідань повстали більші повісти,

уложені на взір старих церковних пісень. Їх виголошувано певно також подібно, як і старі релігійні пісні, але виголошувано не в храмах і сьвятинях, а обік них, по скінченню богослуження, або в дворах царів чи великих панів. Звичайно виголошували такі повісти старі діди, мудрці, що жили споминами і хоронили в своїй тямці перекази цілого роду. Щоб ліпше затамити цілу повість, її укладано в вірші, уставлювано слова в незміннім порядку, виголошувано піднесеним голосом при брязку струн деякого інструменту. Так повстали найстарші геройські повісти про діла пра-старих героїв або царів. Найстарша така повість повсталала, здаєть ся, в Вавилоні на яких 2000 літ перед Христом, і оповідала про пригоди великого войовника Ішдубара (Німрода) та його приятеля Еабані. Яких 500 літ пізнійше зложена була в Єгипті повість про війну царя Рамзеса з народом Хеттів. Ще пізнійше, на яких 1000 літ перед Христом, повстали в Греції дві славні повісти „Іліяда“ про війну Греків з Тро-янцями та „Одиссея“ про пригоди грецького царя Одиссея. Десь у тім самім часі зложені були в Індії дві ще більші віршовані повісти „Магабгарата“ (се-то „велика пісня про племя Бгаратів“) і „Рамаяна“, повість про пригоди царевича Рами.

Отсе були ті два найдавніші роди пісень, поезії: релігія і спомини про діла героїв. Вони відпо-відали потребам душі найдавнішого чоловіка. Він бо-яв ся страшних та незрозумілих для него явищ при-роди або тішив ся такими, ще були для него добрі, і вважаючи їх богами, старав ся піснями ублагати грізних, вихвалити та звеличити добрих. Пізнійше, дійшовши до спокійнійших відносин, виборовши собі кориснійше становище в природі, він знаходив при-

ємність згадувати про давні небезпеки, війни і пригоди і укладати про них повісти, яких з набожною увагою слухали молодші покоління.

Та з часом відносини змінiali ся. Люди привикали до спокійного, господарського життя, привчали ся цінити людське життя, домашній спокій, хліборобську працю, семейний лад, і в думці про се все знаходити вподобу і відряду, знаходити поезию. Ся вподоба й висловила ся знов у піснях, співанках, що звеличують господарське життя. Таким духом пронята згадана вже грецька поема „Одиссея“, яку наші селяне-читальники можуть залюбки прочитати, бо маємо її перекладену нашою мовою славним Українцем Петром Ніщинським (Байдою). Тим самим духом звеличання семейного та господарського життя проняті також наші старосвітські колядки та щедрівки, і на них ми можемо найліпше переконати ся, що таке поезия і чим була поезия для наших предків. Візьмім першу ліпшу нашу щедрівку, хоть отсю, що співають у Синевідську коло Стрия:

Ой у нашого господаренька —
 Не завидуйте, милії братя! —
 Господаренька на імя Йвана —
 Подвіренько му красно вметено,
 На подвіреньку сьвітлонька стоїт,
 А в тій сьвітлоньці тисові столи,
 А по тих столах тонкі обруси,
 На тих обрусах все колачове,
 Все колачове житні, пшеничні.
 Коло колачів жовтії чаші,
 Жовтії чаші з зеленим вином,
 З зеленим вином, з солодким медом

З солодким медом, з вареним пивом.
 За столом сидят три товариші.
 Перший товариш — ясен місячок,
 Другий товариш — світле сонце,
 Третій товариш — сам Біг небесний.
 А перед ними господаренько,
 Господаренько на імя Йванко.
 Ой стоїт, стоїт, шапочку держит,
 Шапочку держит, низько ся клонит:
 Ой я вас прошу, три товариші,
 Ой я вас прошу на що ми Біг дав,
 Ой я вас прошу: їжте і пийте!“

Може дехто, прочитавши сю колядку, скаже: „Ну і щож тут у ній такого? Описано селянське господарство, а в хаті гостина.“ Так, так, а про те я бачив людей, старих господарів, що коли зимового вечера в різдвяні свята почули під вікном таку колядку, то радували ся і рівночасно втирали сльози з очий. Чому? А тому, бо колядка переносила їх думку в якийсь світ близький і рідний їм, а при тім зовсім відмінний від того, серед якого минає їх убоге, клопітливe життя. Пісня відповідає простими словами їх найглубші, сердечні бажання, показує їх не як бажання, а як дійсність. Слухаючи колядки такий бідолаха хоч на хвилю бачить себе заможним господарем, у якого подвірє чисто заметене, хата гарна, світла, в хаті все прибрано по празничному, недостатку нема, а нато-місь за столом сидять гості славні та величні на весь світ і він рад, що може чесно і відповідно прийняти їх. Пісня радує його, а глухе почуте дійсних житєвих клопотів хоч на хвилю уступає на бік, вишлює сльо-

зами, не гіркими, але такими, що облекшують душу. Отсе й єсть сила і суть поезії.

Та з часом відносини між людьми розвивалися чим раз далі. Богато людей відривалося від рилі і го-сподарського життя: одні йшли в далекі сторони, інші осідали в містах серед тісних мурів. Туга за рідним краєм, за вольним полем, зеленим лісом та природою, се були нові жерела поезії. Далі в міру розвою державного життя закони та приписи стіснювали кожного чоловіка в його діланю і в його рухах, — і явилось нове жерело поезії — туга за свободою, бажане бодай словами, в пісні гуляти по широких степах, робити славні діла, виявити свою силу і незломну вдачу. А всюди в тих піснях була одна основа: те, що порушувало людську душу, підносило її по над буденний стан. Чоловік переконався, що навіть спомини власних прикростей, виявлене власних хиб, скарга на свою безсильність, плач над своїми гріхами може влєкшати його душу, значить, може бути жерелом поезії. Поезія стала ся зеркалом людського життя — не тільки того зверхнього, що бачимо очима, але головню того незримого, що відбуває ся в нашій душі. В поезії складає кождий народ і кождий поет свої найкрасші почуття і бажання, свої мрії, свою радість і свою тугу. Те, що в житю кожного чоловіка приходить і минає мов вітер у полі, в поезії, в отих до міри та до прикладу поскладаних словах воно робить ся вічним, лишає ся на памятку, на радість або на жалібну згадку пізнім потомкам, так як золота монета в спільній, кождому доступній скарбоні. Ми нині читаючи чи то стару вавилонську поезию-молитву з перед 4000 літ, чи наше „Слово о полку Игоревім“ з перед 800 літ, чи поезії-сльози нашого кобзаря Шевченка можемо пе-

реживати і власною душею відчувати ті надії, радощі, болі й смутки, що зворушували їх, можемо почувати себе близькими до тих великих та благородних людей з перед давніх літ і віків, жити хоч на хвилю їх життям.

„А по що нам сего? — питає може дехто. — Яка нам із сего користь?“ Довго би про се говорити, та ми скажемо коротко. Чоловік не сам живе на сьвіті, а з людьми. Житє людське, то найдорожший скарб чоловіка, а устроїти те житє як найкраще, то найвише його завданє. Ми знаємо, що бідність, гризоти, хвороби, смерть — відвічні і неминучі вороги людського життя, і вся людська боротьба, всі тисячолітні змагання звернені до того, щоб коли вже не увільнити ся від тих ворогів, то бодай натиск їх зробити як найменше болючим і докучливим. До того змагають і релігія і закони і наука. Але люди переконали ся, що ніяка зверхня сила, ніякий закон не дасть чоловікови щастя, вдоволення, коли він не знайде його сам у собі. Ми бачимо нераз, що люди багаті, могучі, здорові блукають по сьвіті як неприкаянні або роблять собі смерть, коли тимчасом бідні, навіть хорі вміють знайти собі розривку, потіху і вдоволенє і благословлять кождий прожитий день. Люди давно переконали ся, що щастє не лежить у багатстві ані в здоровлю ані в роскошах, хоч певна річ, що також не в бідности, не в хворобі і не в терпіннях. Щастє лежить у відносинах чоловіка до иньших людей. Чоловік заскоруплений сам у собі, самолюбний, завидючий ніколи не буде вдоволений, хоч би нагарбав незнати як багато добра. Він усе чує себе сам, і все йому чогось не стає. Тільки приймаючи від иньших

людей докази любови, привязаня, вдячності та прихильності та зі свого боку оказуючи иньшим людям ті самі почутя чоловік знаходить внутрішнє вдоволенє, найбільше вдоволенє, до якого здібна його земна природа.

А тепер подумайте лише, котрий чоловік більше здібний до такого чутя: чи той, що цілий рік живе як та кертця в ямі, засклеплений тільки в собі самим, не знаючи иньших людей ані їх змагань, їх горя і їх добрих прикмет, чи противно такий, що знає иньших людей, уміє вдумати ся в положенє кожного, відчутти його горе і його радощі? Певна річ, кождий скаже, що власне той, хто більше пізнає сьвіта і людей і виробить у собі більше співчутє для них, здібний до щасливішого, більше людського житя, ніж чоловік темний або самолюб. Не даром же й християнська релігія любові доbru волю між людьми кладе як основу їх дочасного і вічного щастя. А що ж робить поезія? Вона як те зеркало, показує нам людську душу в її найкращих поривах і найстрашнійших заблудах, вона старає ся передати нам на хвилю почутя, погляди, болі й радощі найріжнійших людей, відділених від нас сотками миль і сотками літ часу. Ми читаючи поезії Шевченка або иньших великих майстрів слова на хвилю немов перестаємо бути самими собою; поетичне слово пориває нас зі собою, ми живемо життям самого Шевченка, дивимо ся на сьвіт його очима, плачемо його сльозами, і се є для нас найвисша школа, бо ми вчимо ся бути часткою великого чоловіка, присвоюємо собі частину його душі. І тут, у своїй конечній цілі, поезія сходить ся з молитвою, підносить нашу душу над буденну дійсність, робить нас иншим чоловіком, ліпшим ніж звичайно, приучує нас бути ліп-

шими і в інших, буденних випадках, побільшує в нашій серці запас доброго чуття, щирости, любови і замилювання до правди, — значить, учить нас найбільшій штуці — бути щасливими на землі.

II. Що таке деклямація і як треба деклямувати?

А тепер, подаючи в отсій книжочці збірничок поезій придатних до деклямації, ми хочемо сказати ще пару слів про те, що таке деклямація і як треба деклямувати. Деклямація — слово латинське і значить дословно — викрикування, виголошування піднесенним голосом. Ми вживаємо того слова на означення промови виголошеної перед більшим збором людей, а особливо вірша, виголошеного з пам'яті, з відповідним наголосом.

Уже з самого значіння сего слова можна видіти, що не кожда поезія надає ся до деклямації. Хочаби промовити щось до більшого збору людей а не змусити і не знеохотити їх, треба говорити про таку річ, що може зайняти їх усіх рівночасно і надасть ся до голосного вислову. Огже до сего не надають ся ніякі тихі шептання, ніякі мрії, де чоловік говорить сам із собою, не надають ся короткі віршики призначені більше до співу, або віршовані міркування про високі та мудрі річі, про які чоловік думає на самоті, в спокою та зкупленю духа. Розуміється само собою, що не надають ся до деклямації й довгі твори, яких виголошене мучить декляматора, а ще швидше слухачів.

Поезія призначена до деклямації повинна торкати такі струни в серцях слухачів, що найборше

дають тон. То значить, повинна бути наскрізь зрозуміла для них, так щоб вони вже по вислуханню перших рядків чули себе як дома в тім маленькім сьвіті, в який хоче ввести їх поет. Довгі, неясні вступи нудять і втомляють нашу думку зараз на початку і знеохочують її до дальшого.

Далі повинна така поезія бути уложена так, щоб зміст розвивався натурально і прозоро, крок за кроком і йшов просто до наміреного кінця. Всякі скоки думок, безцільні путання змісту, неясности та ненатуральности в укладі поезії десять раз більше разять у деклямації, як коли чоловік читає ту саму річ сам собі по тихо. От тим то буває дуже часто, що твір, який у книжочці читаємо з великою насолодою, в деклямації нудить нас, разить і не робить ніякого вражіння. Се походить відти, що тут читає око, а там та сама річ доходить до нас через ухо, а око й ухо мають зовсім не однакову міру і не однакову чутливість.

В кінці поезія призначена для деклямації повинна бути так збудована, аби в міру дальшого поступу заострювала нашу цікавість, і не попускала її до самого кінця. Чи там буде говорити ся про якусь цікаву історію, що стала ся між людьми, чи про таке що діє ся в душі одного чоловіка, приміром розбуженє, розвій і вибух якогось чутя, то все повинно бути додержане певне степенованє, бо тільки тим способом може поет змусити до такогж руху душі своїх слухачів і викликати в них почутє уподобаня.

Так само не треба багато говорити про те, що не кождий, хто вміє читати і має сяку таку пам'ять, може бути добрим декляматором. Щоб добре віддекля-

мувати поезію, на се треба не лише деякого таланту і природного дару, але також не малої праці.

До природних дарів потрібних декляматорови належить поперед усього пам'ять. Він повинен вивчити поезію не лише так, щоб міг виголосити її без запинки; він повинен зовсім панувати над нею, мати її в тямці з усіми її дрібницями, перестанками, змінами тону і наголосу, так, немов би се були його власні слова, яких він не боїть ся забути. Таку пам'ять має не кождий і для того не кождий, хто сяк так потрафить затамити кільканацять рядків поезії, повинен хапати ся до деклямації.

Дуже важним даром природи, конче потрібним для декляматора, єсть голос. Кожний то зрозуміє відразу, що пискливий, хрипливий, шепелявий або носовий голос не надєє ся для деклямованя. Декляматор повинен мати голос чистий і гнучкий, то є такий, що легко може переходити з веселого до сумного, з низького, майже шептаного до грімкого. Він повинен бути на стілько сильний і вироблений, щоб декляматор міг розпоряджати ним свобідно весь час, щоб йому, як то кажуть, при кінци не хибло духу.

Ще одна важна прикмета доброго декляматора, се жива фантазія. Він повинен уміти відчути кожду дрібницю в поезії, перенести ся моментально в кождий стан, якого вимагають слова поезії, і передати слухачам той стан відповідними рухами та зміною голосу. Се дуже важна прикмета, може найважнійша з усіх. Ходить о те, щоб декляматор не стояв перед слухачами як деревляний або своїми несладними рухами не заваджав їх уяві і вражіню самої поезії. Добрий декляматор потрафить доконати того, що слухачі дивлячись на него забувають зовсім про його

особу і видять тільки те, що він вимовляє словами, як як чоловік дивлячи ся в вікно не бачить вікна, тільки той кавалок сьвіта, який розстилає ся за вікном.

Та всіх тих дарів природи не досить. Декляматор, коли хоче зробити відповідне вражінє своєю декляцією, повинен до природних дарів ще додати й не мало власної праці. Він повинен вдумати ся в поезию, віддати її не лиш у цілости, але в кождім рядку, в кожній найменшій часті, і для віддання кожної часті дібрати найліпшого способу. Не досить навчити ся на память віршик і перепитлювати його як будь; така деклямація не зацікавить, не подобає ся, але її прикро і соромно слухати. Декляматори-селяне добре зроблять, коли бажаючи віддеклямувати прилюдно якусь поезию і вивчивши ся її на память, насамперед обговорять її вірш за віршом з кимось тямущим, чи то з інтелігентів, чи зі старших селян, доходячи значіння звязку кожного слова і кожного речення. Бо дуже часто трапляє ся чути декляматорів, не лише з селян, але і з інтелігентів, що беруть ся виголошувати прилюдно поезию, якої не розуміють у всіх частях. Це нерозумінє при виголошеню зараз видно і воно відразу псує ціле вражінє деклямації.

Зрозумівши добре значінє поезії в цілости і у всіх дрібницях декляматор потрафить зміркувати, який тон надати їй при виголошеню: чи поезия має значінє поважне, чи жартовливе, чи вона пронята запалом, смутком чи радістю. Помилка в тім пункті відразу псує ціле вражінє деклямації і може наразити декляматора на те, що не вважаючи на всі його старання його висьміють або запискають.

Чи декламатор при виголошенню поезії має уживати рухів відповідних до змісту поезії, чи ні? На це питання можна відповісти сяк і так. Часом талановитий декламатор при помочи невеличкого, незначного руху може досягнути великого вражіння. Але загалом можна сказати, що найкращі декламатори уживають найменше рухів. Декламатор не повинен бути комедиянтом ані паяцом, що кидається, скаче та трепле ся перед слухачами; його головна сила повинна лежати в голосі, а його рухи не повинні відвертати уваги від тої річі, яку перед душею слухачів викликають його слова. Навіть виразу лиця він не повинен занадто змінювати, не повинен, як то кажуть, строїти гримаси. Так само махане руками, прикладане їх до серця та відкидане в повітрі не належить до прикмет доброго декламатора. Він повинен стояти по змозі тихо, в спокійній, свободній поставі, без виразу якогось перестрашу або заклопотання. Він повинен тямити поперед усього, що все те, що звертає загальну увагу на особу декламатора, а особливо що робить її сьмішною, псує вражіння самої декламації, хоч би вона була найкраща.

Подаємо в отсій книжечці вибір таких наших поезій, що визначають ся і поетичною стійністю і цікавим змістом і доброю мовою. Найдете тут і поважні і жартовливі річі, такі що можуть заігриати душу і будити в ній спомини нашої бувальщини, і забавити, посьмішити або довести до поважної задуми над людським життям і його пригодами. Де треба, додаємо до віршів пояснення, а головню, — всюди над словами ставимо наголоси. Наша мова визначає ся багатством і різнородністю наголосів, що придає їй незвичайну гнучкість і музикальність. Але у нас по різних сторонах не однако наголошують слова, а дуже часто наші

руські слова наголошують по польськи. Тимчасом у поезії головна річ у тім, аби наголоси йшли правильно в рівних відступах від себе; се називає ся віршовою мірою. Через ставлене неправильного наголосу над словами псує ся ту міру і з нею разом цілу музикальність вірша. Для того поперед усього той, хто хоче вчити ся деклямувати якийсь вірш, повинен із отсеї книжечки навчити ся голосно читати і то з такими наголосами, які тут поставлені над кожним словом — байдуже, чи в його селі наголошують се слово так само, чи інакше.

Завважимо ще, що в отсій книжечці ми дали тільки по одній деклямації з наших трьох чільних поетів: Шевченка, Федьковича і Руданського, а то для того, бо їх твори повиходили у нас окремими книжками (Шевченка недавно видала „Просвіта“, а Руданського і Федьковича „Наукове товариство імени Шевченка“). Ті видання, повні і не дорогі, повинні бути в кожній читальни і з них кожний охочий до деклямування може вибрати собі те, що йому до вподоби. Ми тут подаємо кращі деклямаційні твори з иньших наших поетів, менше розповсюджених серед нашого селянства.

Іван Франко.

ГАМАЛІЯ.

(Т. Шевченка.)

„Ой нема́, нема́ ні вітру, ні хвилі
Із на́шої України!
Чи там ра́ду ра́дять, як на Ту́рка ста́ти?
Не чу́ємо на чужині.

„Ой повій, повій, вітре, че́рез мо́ре
Та з Вели́кого Ду́гу,
Суші́ наші́ слё́зи, заглуши́ кайдани́
Розвій на́шу ту́гу!

„Ой загра́й, загра́й, синесе́ньке мо́ре,
Та під ти́ми байдака́ми,
Що пливу́ть козаки́, тілько́ мріють шапки́,
Та на се́й бік за на́ми!

„Ой Бо́же наш, Бо́же! хоч і не за на́ми,
Неси́ Ти їх з України!
Почу́ємо сла́ву, коза́цькую сла́ву,
Почу́ємо, та й загіне́м!“

От-та́к у Скута́рі козаки́ співва́ли;
Співва́ли серде́ги, а слё́зи ли́лись;
Лили́ ся коза́цькі, ту́гу домовля́ли.
Босфо́р аж затря́с ся, бо з ро́ду не чу́в
Коза́цького пла́чу; застогна́в широ́кий,
І шку́рою, сі́рий буга́й, стрепену́в,

І хвілю, реву́чи, далéко-далéко
 У сінее мо́ре на ре́брах послáв.
 І мо́ре ревну́ло Босфóрову мо́ву,
 У Лимáн погна́ло, а Лимáн Дніпро́ви
 Ту́ю журбу́-мо́ву на хвілі́ пода́в.

Зарегота́в ся дід наш дужий,
 Аж пі́на з у́са потекла́.
 „Чи спи́ш, чи чу́еш, бра́те Лу́же?
 Хорти́це сестро́?“

Загула́

Хорти́ця з Лу́гом: „Чу́ю, чу́ю!“
 І Дні́пр укрі́ли байдакі́,
 І засьпіва́ли козаки́:

„У Турке́ні по тім бо́ці
 Ха́та на помóсті.

Гай, гай! мо́ре, грай!

Реві́, скелі́ лама́й!

Пої́демо в го́сті.

У Турке́ні у кишéні

Та́ляри-дуа́ти.

Не кишéні труси́ть,

Ї́дем рі́зати, пали́ть,

Брати́в визволя́ти!

У Турке́ні яничáри

І башá на ла́ві.

Гой гі́, ворогі́!

Ми не ма́ем вагі́!

На́ша во́ля й сла́ва!“

Пливу́ть собі́ сьпіва́ючи, —

Мо́ре вітер чу́в.

Попéреду Гамалі́я

Байдако́м керу́є.

Гамалі́є! се́рце млі́є:

Скази́ло ся море́!

Не зляка́є! І схова́лись

За хвілі́ — за го́ри.

Дрімáє в гарéмі, в раю́ Византи́я,
 І Скута́р дрімáє; Босфóр клеко́тить,

Ненáче скажéний; то стóгне, то вíе:
 Йому́ Византію хочеть ся збудіть.
 „Не буди́, Босфóре: будé тобі гóре!
 Твої́ білі рéбра піско́м занесу́,
 У му́л поховáю! (ревé сíне мóре).
 Хиба́ ти не зна́еш, які́х я несу́
 Гостéй до султа́на?“

Так мóре спиня́ло.
 (Люби́ло завзя́тих, чубáтих Славя́н!)
 Босфóр схамену́в ся. Туркéня дрімáла.
 Дрімáв у гарéмі ледáчий султа́н.
 Тільки́ у Скута́рі, в склепу́ не дрімáють
 Козакі́ серде́ги. Чогó вони́ ждóть?
 По свóйому́ Бо́га в кайдáнах благáють,
 А хвилі́ на то́й бік іду́ть та ревóть.

„О, мiлий Бо́же Украiни!
 Не да́й пропа́сти на чужи́ні,
 В нево́лі во́льним козака́м!
 І со́ром тут, і со́ром та́м —
 Вставáть з чужо́ї домови́ни,
 На сýд Твій пра́ведний прийт́и,
 В залі́зах ру́ки прине́сти,
 І пе́ред всі́ми у кайдáнах
 Стать козако́ви...!“

„Рiж і бий!
 Морду́й невіру-бусурма́на!“
 Крича́ть за му́ром. Хто́ такий?
 Гамалі́в, се́рце мліе:
 Скута́р скажені́в!
 „Рiжте, бийте!“ на форте́ці
 Кричи́ть Гамалі́я.

Ревé гарма́тами Скута́ра,
 Ревóть, люту́ють вороги́;
 Коза́цтво прéть ся без ваги́ —
 І покоті́лись яничáри.
 Гамалі́я по Скута́рі —
 По пéклу гуля́є
 Сам хурди́гу розбивáє,
 Кайдáни ламáє.

„Вилітайте, сїрі птахи
 На базар до паю!“
 Стрепенулись соколята,
 Бо давно не чули
 Хрещеної тої мови...
 І ніч стрепенулась:
 Не бачила стара мати
 Козацької плати.
 Не лякай ся, подиві ся
 На бенкет козачий!
 Темно всюди, як у буддень,
 А свято чимале.
 Не злодії з Гамалієм
 Їдять мовчки сало
 Без шашлика. „Засьвітімо!“
 До самої хмари
 З щоглістими кораблями
 Палає Скутара.
 Византія пробуркалась,
 Витрішає очі,
 Переплива на помігу,
 Зубами скрегоче.

Реве-лютує Византія,
 Руками берег достає;
 Достала, зігнула, встає —
 І на ножях в крові німіє.
 Скутар, мов пекло те, палає;
 Через базари кров течє,
 Босфор широкій доливає.
 Неначе птахи чорні в гаї,
 Козацтво сьміливо літає.
 Ніхто на світї не втечє!
 Огонь запєклих не печє.
 Руйнують мурі, срібло-злото
 Несуть шапками козакі,
 І насипають байдакі.
 Горить Скутар, стиха робота,
 І хлопці сходять ся; зійшлись,
 Люльки з пожару закурили,

На байдаки, — та й потягли,
Рвучі червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,
Так б́уцїм гуляють,
Та, звичайне Запорóжцї,
Пливучі сьпівáють:

„Наш отáман Гамалїя
Отáман завзятий,
Забрав хлóпцїв та й поїхав
По морю гуляти...
По морю гуляти,
Слáви добувати,
Із турецької нево́лі
Братів визволяти.
Ой приїхав Гамалїя
Аж у ту́ Скута́ру,
Сидять брати́-Запорóжцї,
Дожидáють кáри.

Ой як крікнув Гамалїя:

„Браті́! б́удем ж́ити, —
Б́удем ж́ити, вино́ п́ити,
Яничáра б́ити,

А ќурені килимáми,
Оксамі́том ќріти!“

Виліта́ли Запорóжцї

На лан ж́ито ж́ати;

Ж́ито ж́али, в ко́пи кла́ли,

Гурто́м засьпівáли:

„Слáва тобі, Гамалї́е,

На весь сьв́ит вели́кий!

На весь сьв́ит вели́кий,

На всю́ Украї́ну,

Що не да́в ти товарі́ству

Зѓинуть на чужі́ні!“

Пливуть сьпівáючи; плivé

Позáд завзя́тий Гамалї́я:

Оре́л орля́т мов стереже́.

Із Дарданел́ів ві́тер ві́е,

А не женéть ся Византі́я:

Вона́ бої́ть ся, щоб Черне́ць

Не засьвітїв Галáту зно́ву,
 Або́ гетьма́н Іва́н Підко́ва
 Не клікнув в мо́ре на рале́ць.
 Пливу́ть собі́, а із-за хви́лі
 Со́нце хви́лю червони́ть;
 Пе́ред німи мо́ре ми́ле
 Гомони́ть і клеко́тить.

„Гамалі́є! вітер віє...
 Ось-ось на́ше мо́ре!...“
 І схова́ли ся за хви́лі
 За роже́ві го́ри.

Пречиста Ді́во раду́й ся Ма́ріє!

(Ю. Федьковича.)

У си́нє мо́ре со́нце я́сне то́не,
 І сво́є сьві́тло ні́би кро́в черво́не
 По всій краї́ні дооко́ла сіє;
 А та́м зазу́льку в га́ю десь чува́ти,
 А та́м звінóчок ста́в селóм кувáти,
 Там в бо́рі вітер лі́сьтом шевелі́є:
 Пречи́ста Ді́во, раду́й ся Ма́ріє...

Пречи́ста Ді́во, раду́й ся Ма́ріє:
 Он мо́лод жо́вняр ля́г си на мура́ві,
 Личко́ студéне, ша́ти му кровáві,
 Розстрі́лен нині́, бо самі́й не вмі́є!
 Камра́тя я́му те́мну му вкопа́ли,
 І на спочи́нок бі́дного в ню скла́ли.
 Уже́ не ска́же, як звінóк запі́є:
 Пречи́ста Ді́во раду́й ся Ма́ріє...

Прети́ста Ді́во, раду́й ся Ма́ріє!
 Під плóтом сі́ла удови́ця-ма́ти,
 До се́бе ту́лить бі́дне соротя́ти,

І плаче ревно, сёрденько їй мліє, —
 Ба, вже не плаче, вже і не голосить,
 Склонїла гóлов, бїльше не підносить.
 Зірницї плачуть, а звїнок нїмїє.
 Пречїста Дїво, радуї ся Марїє!

Пречїста Дїво, радуї ся Марїє!
 Там óнде блúдить сплáкана дитїна,
 Без тáта, мáми, бїдна сиротїна,
 Нїчó не їло, дúшечка му мліє, —
 І хоче в хáту бїдня наверну́ти,
 Госпóдар пса́ми трóвить його́, чу́ти —
 Верéскло, впáло, крóв ся нїжки лїє.
 Пречїста Дїво, радуї ся Марїє.

Пречїста Дїво, радуї ся Марїє!
 Бо я не мóжу, бож я маю дúшу,
 І чу́ти му́шу, і дивїти му́шу,
 Що тóт на сьвітї, ах, тóтки ся дїє!
 Да як до грóбу злóжуть моє тїло,
 Де тёмно, тїсно, студенó, зотлі́ло,
 Де нич не плаче, де усе нїмїє:
 Пречїста Дїво, радуї ся Марїє!

Фірманка з Жидами.

(С. Руданського.)

Возів когóсь сам госпóдарь,
 Назад поверта́в ся,
 Та й на своє гірке ліхо
 З Жидáми наня́в ся...
 Насїдало препогáних
 Повнісїнька фúра:
 Сру́ль і Лейба, Мо́шко й Бёрко
 І товста́я Сýра!...
 Кóням тяжко, йому́ гірко!

Тільки й ласки в Бога,
 Що конята не голодні
 Та суха дорóга...
 Їдуть вони одну́ добу,
 Обро́ку не ста́ло!...
 Їдуть дру́гу — вже й дорóгу
 Дощем зопсува́ло!...
 Тут і го́ри наступі́ли,
 Ле́две йду́ть конята...
 Зліз господа́рь, підпиха́є, —
 Сидя́ть Жиденята!...
 Ста́ли ко́ні під горóю!...
 Анї суди́ Бо́же!
 Вже й нї баті́г, нї підмо́га
 Ніщо́ не помо́же!...
 А Жиди́ собі байду́же,
 До Су́ри гері́очуть,
 Та з бі́дного хрестяни́на
 Сьмію́ть ся, регóчуть!...
 Але ї́де Запорóжець,
 Ї́де й розважа́є:
 „Та у ме́не Жидова́ та
 Жі́во позлі́за́є!...“
 Вда́рив ко́ня нага́йкою,
 З во́зом порівня́в ся:
 „Як ся ма́єш, вра́жий сї́ну?“
 Серди́то озва́в ся...
 „Памята́єш, як я хло́пцем
 Вози́в аренда́рів,
 А ти мої́х аренда́рів
 Нага́йкою спа́рив!...
 Ото-ж тобі, бі́сів сї́ну!“
 Коза́к примовля́є,
 Та все́ Жиди́в че́рез плéчі
 Нага́йкою кра́є!...
 Ско́чив Ле́йба, ско́чив Мо́шко
 І товста́я Су́ра,
 Ско́чив Сру́ль і гру́бий Бе́рко,
 Полéкшала фу́ра!...
 Зворуши́ли ся конята,

Пішли помаленьку!
 Дай-же Бóже здоровлячко
 Тобі, козаченьку!...
 „Дай-же Бóже здоровлячко,
 Що-сь звів Жидóвину,
 А то бу́ла-б замучила
 Мене й худобину!...“

В е л и к д е н ь.

(К. Устияновича.)

Усміхну́ла ся з весно́ю
 По́над Ся́ном пло́ща:
 По сїм бо́ці Ру́сь Черво́на,
 По тїм бо́ці По́льща.
 По сїм бо́ці на гагі́лці,
 Ді́вчина сьпіва́є —
 По тїм бо́ці, на чужі́ні
 Ру́ський син ко́нає...
 Та чо́го-ж ти, ру́ський сї́ну,
 Рі́дний кра́й поки́нув?
 Ой верні́ ся уми́рати
 В рі́дну Украї́ну!
 „Не поки́нув я. Мене́ тут
 Сї́лов заточі́ли
 Що ду́ша мо́я всі́м се́рцем
 Ру́сь сво́ю любі́ла;
 Що здрі́гала́сь на непра́вду,
 Що кипі́ла гні́вом
 На лука́вство, на непра́вду
 Кри́вду обридлі́ву.
 Перегна́ли, щобі́ лю́ду
 Сво́го не навча́в я,
 Щоб в чужі́ні молоді́ї
 Сї́ли марну́ва́в я;
 Заточі́ли, щоб зробі́ти

Місце для тако́го,
 Що рад Рўсь мою приспати
 Живόю у гробі...
 І дарёмно я й просів ся,
 І винї не знаю —
 Не вертають
 І се умираю...
 Жінко мїла, любі діти,
 Вінесїть мя з хати!
 Най хоть гляну на Рўсь нашу!
 Не можу сконати...
 Може вітер принесє ми
 Вісти від родїни,
 Чи жиє ще, чи дўжає
 Галич, Україна?“
 Дўє вітер від схід сонця,
 В хмарі пронесло ся:
 „Живє, живє Русь-Україна...
 Живєм, не дамó ся!
 Живєм, живєм, не дамó ся
 В слўги повертати;
 Не дамó ся у могїлу
 Живцєм поховати!
 Живєм, живєм, перебудем,
 Поки правда встане —
 А на волї в новій хатї
 Вас усіх спомянем!“
 І в блідого заточєнця
 Очи заясніли:
 „Жінко, діти, повертайте
 У наш Галич мїлий!“

* *

По сїм бóцї рўські дзвони
 Тяжко застогнали;
 По тїм бóцї заточєнця
 В домóвину клали.

Вклали його, попрощали
Молодую силу,
І зложили руське серце
В польську могилу...

Вічне житє.

(Ів. Франка.)

Олексáндер Великий весь свѣт звоював,
І отсѣ в Вавилоні мов бог раював.
А побóжний аскѣт*) вік в пустині прожив,
І молитвою й постом богині служив.
Наче сонце, що рано прогóнює тьмóу,
Так богиня в опівніч явилась йому.
Прихилилась і мовить: „Мій вірний слугó,
Чим тебе вдоволить? Чи бажавш чогó?“

Аскет: „Хоч якé се житє і труднє і сумнє,
Дай, щоб старість і смѣрть оминули менє.“

Богиня: „Ну, як сѣ в тебе дár найцїннійший з усіх,
Наж тобі сей малий золотистий горіх.
Одну нічку не спи, один дєнь промовчи,
І очистивши ум сей горіх розтовчи.
Шкаралющу в огóнь, а розкусиш зерно,
Дасть тобі молодім вічно жити воно“

Цїлий дєнь промовчав і не спав усю ніч,
І готóвивсь аскѣт на великую річ.
Ось огóнь розпалів із пахучих полін,
І кадїло в огóнь щедро кїдає він,
І закони Господні прохóдить умом,
Щоб очистити дұх, не схибїти притьмом.
Та ось сұмніви в сѣрці повстали страшні:
„Вічно жить — молодім — ну, по щó се менї?

*) Аскет — пустинник.

Чи вертати у свѣт, де панує борба?
 Чи ось тут вѣчно жити? Сеж безумство хибá!
 О богінє, прости! Я згрішив, бачу сам!
 Та безцїнний твій дар комусь іншому дам.
 У нас царь молодий, богорівний наш царь!
 Богорівним зовсім його зробить твій дар.
 Мільо́ним він сонце, житє є нове,
 Для добра мільо́нів навічно живє.“

Олексáндер Великий весь свѣт звоюва́в,
 Та дівчїни рабо́м він себе́ почува́в.
 Персїянки Рокса́ни предївна краса́
 В його́ серці горіть, мов пожа́р не згаса́.
 У обіймах його́ та красу́ня горда́
 Ніби та́є, на гру́ди його́ припада́.
 Та хвили́на мине́, і він чу́є, що ось
 В її́ серці воро́же воруже́ть ся щось.
 І в оча́х ще вохкі́х від любові́ і жаги́
 Дикі іскри горя́ть, ніби злі́ вороги́.
 З її́ уст виді́тають бажáння стра́нні,
 То бажáння пожа́рів, убі́йства, різні́.
 Їй опє́ртись коро́ль не здо́лів й на мїть:
 Там згорі́в Персеполь, завтра Су́за згорі́ть*).
 Клї́та**) вбїв при вині́! Чи любóв се, чи ча́д?
 Де́нь у де́нь із небє́с його́ кї́дає в а́д.

Олексáндер Великий богінї мо́ливсь:
 „Дай, богінє, щоб нї́ні весь свѣ́т провали́всь!
 Або дай, щоб скінчи́ла ся му́ка моя́,
 Щоб я зна́в, чи богіня вона́, чи змїя?
 Чом міня́ють ся та́к, кї́лько є́ в дні́ годї́н?
 І чи в серці́ її́ я пану́ю оди́н?
 В тї́й хвили́ні аскє́т перед нї́м опини́всь

*) Персеполь і Суза, дві славні столиці старої Персії, що спалив Олександр по пьяному.

**) Клїт, Олександрів генерал і приятель, що вратував йому життя в одній битві. І його вбив Олександр по пьяному.

І покiрно царю до землi поклонiвся:
 „Вiчно жий, царю мій! Най твої ворогi
 Згинуть! Ось тобі дар від твогого слуги.
 Не згордуй! Сей малий, золотистий горіх —
 Від богiнi се дар! Моя гордість, мій гріх.“
 І він все розповів, відки має сей плід,
 Що робить, щоб богiнi сповни́ть заповіт.
 „Міліонам ти сонце, доброді́й всі, —
 Будеш жити вiчно юний, як плід сей з'їси.“

„Вiчно жити! Молодiм! Справді божеський дар!“
 І великим, безсмертним почув себе царь.
 „Вiчно жити! Молодiм! А вона? А вона?
 Постаріє, зів'яне, мов квітка марна.
 Що без неї жити? сонце? небо? сам рай?
 З нею жити! Або радше ти сам умирай!“
 Вже й не думає царь, до Роксани біжить.
 „Серце, ось тобі дар: вiчно в юности жити!“
 І сказав їй усе, відки має сей плід,
 Що робить, щоб богiнi сповни́ть заповіт.
 „Коли любиш мене, моє сонце ясне,
 Дасть безсмертє обом нам зерно те дрібне.
 А не любиш“ — урвав. „Кого хочеш люби!
 Ось тобі сей горіх! Що захочеш роби“
 Счервоніло дівча, в личко вдарила кров.
 Олександр не ждав її слова — пішов.

Гей Роксано красуне, що думаєш ти?
 Чи про те, щоб з царем до безсмертя дійти?
 Не про те! Инший жар в її серці горить.
 Инший бог там живе! Инший царь там царить.
 Він — метя її мрії, осолода очей,
 Над усіх милий їй — генерал Птолемей.
 Хоч не любить її і холодний як лід,
 Вона рада свій вік дати за сам його вид.
 „Вiчно жити молодій, а без него? О ні!
 Краще він най живе, дасть безсмертє й мені.
 Нуж поміже сей плід його серце здобути?
 А як ні, то мені краще в свiті не бути.“
 Птолемей знайшла і дала йому плід,

І сказа́ла, якій в нім лежи́ть заповіт.
А як ніч надійшла́, вона́ тихо́ пішла́,
Олексáндру в вино́ трути-зіля влила́.

Занеду́жав коро́ль, важко́ сто́гне, кричи́ть,
А Рокса́на при нім не рида́є, мовчи́ть.
Голова́ми хита́ють старі́ ліка́рі.

І триво́га як ніч залягла́ у дво́рі.
По всі́м кра́ю йде́ вість ві́би змо́ра та сон,
І суму́є весь кра́й і рида́ Вавило́н.

Ось у стрóях, білі́лах, рум'я́нах ці́ла
В Олексáндрів покій куртиза́на*) вийшла́.

„Ві́чно жи́й, царю́ мій на поті́ху для всі́х!
Ось від мене́ тобі́ чудоді́йний горі́х!
Від богі́ні се да́р! Як з'їси́ те зерно́,

Ві́чно жи́ть тобі́ да́сть ві́чно-ю́ним вонó.“

Спала́хнув Олексáндер. „Неша́сна, дрожи́!

Від ко́го маєш плід сей? По пра́вді скажи́!“

Та дівча́ не дрожи́ть, не спуска́є очей́.

„Мені́ да́в його́ твій ге́нерал Іто́лемей́.“

Олексáндер у бо́лях шале́них лежа́в,
І в руці́ свої́й плід чудоді́йний держа́в.

„Ві́чно жи́ть і люби́ть! День за дне́м! День від дні́!

А жите́, то борня́! А любóв, то брехня́!

Ві́чно жи́ть у борні́! Бить ся в сї́тях брехні́!

День за дне́м! День за дне́м! Без кінця́! Ні́, о ні́!

Не для на́с, о богі́не, той бо́жеський да́р!

Хоч над сьві́том я ца́рь, то над се́рцем не ца́рь.

Міліо́ни люди́й могу́ вби́ть, погуби́ть,

Та чи зму́шу ко́го мене́ ві́рно люби́ть?

Ві́чно жи́ть! О богі́не, се жа́рти, се сьмі́х!

Ві́чне ща́сте чи да́сть сей чудóвний горі́х?

А без ща́стя, без віри́ й любóви в ну́трі

Ві́чно жи́ть, се горі́ть ві́к у ві́к на ко́стрі!

Ні́, богі́не! Візьми́ свій да́рунок наза́д!

Я вто́мив ся жите́м, я спочи́нути ра́д.“

Серед бо́лю з постéлі́ підводи́ть ся ца́рь,

І побóжно ці́лує чудóвний той да́р,

*) Куртизана дословно — дворачка, далі вуличниця.

І в тріскучий огінь із пахучих полін
 Чудодійний горіх б́йстро кидає він.
 І здалось, що вже б́ль не так л́го палів,
 Мов би в зб́урену кр́в охол́ди налив.
 Прояснів його́ у́м, серце збу́лось химер,
 А в опівніч саму́ Олекс́вдер умер.

Притча Христова про с́йча.

(Володимира Александро́ва.)

Ось вийшов, щоб с́яти, с́йч у по́ле і с́йав...
 І вітер зерно́ йому всюди розві́яв:
 Богато́ упало́ його́ край доро́ги,
 То та́м і попало́ прохóжим під но́ги,
 І х́жая пти́ця з степів налі́тала,
 До до́лу спуска́лась і зёрна́ клюва́ла.
 Немало́ зерна́ в ка́м'яни́стую зéмлю лягло́,
 І до́брого ко́рня не да́вши зійшло́:
 А со́нце о півдні́ його́ припалі́ло,
 Гор́чим промі́нем його́ присуши́ло,
 І б́дне пожóвкло, — пожóвкло й зівя́ло:
 Землі́ під корі́нем бу́ло йому́ ма́ло.
 А де́які зёрна́ то вітер вхо́пив і поні́с
 В бу́рян наві́сний, що й не́с́йний рі́с:
 І там би то їх мов гара́зд положи́в,
 Та ско́ро бу́рян їх зовсі́м заглуши́в.
 Даре́мно там до́щ пробі́гав поло́сою,
 І зорі́ кропи́ли там зéмлю росóю:
 Ті зёрна́ лежа́ть, мов рості́ не пора́...
 Нема́є від них і не бу́де добра́!
 Котóрі́ ж зёрна́ та в до́брую зéмлю лягли́
 То ті урожа́й ші́стьдеся́ть або й сто́ принесли́.
 Так, до́бра землі́ як пора́ наста́є
 Не т́лько що йсте́ну, але ще й лі́хву да́є;
 Ї́ мов і со́нце щаді́ть і не су́шить посу́ха...
 А хто́ має у́ха щоб сл́хать, най сл́ха!

Х л і б о р о б.

(Бориса Грінченка.)

Я убогий родивсь, і в ті дні,
Як вмирать доведеть ся мені,
Тільки горі та стомлені руки
Та ще серце, зотліле з муки,
Я зложу у дубовій труні.

Не велике я поле зорав,
Та за плугом ніколи не спав.
Що робив, те робив я до краю,
І всю силу, що мав я і маю,
На роботу невідпущую клав.

На тім полі каміння було,
Поле все буряном заросло,
Зупиняв ся мій плуг на тім полі,
Та не кїдав робить я ніколи
А гострив свій леміш, чересло.

У годину, в негоді я там;
Без роботи погано рукам.
Нехай дощ і крізь драгу свитину
Сїче згорблену працею спину,
А спочинку собі я не дам!

Скільки поту свого я пролив,
Скільки сили я там положив!
Та дарма; бо побрана нива
Нам давала багатії жнива:
Я недурно невідомо робив.

Такі жнива зазнав я нерід!
А тепер вже минув ся мій час,
Я вже чую: останнєє літо
Бачу я золотє своє жито,
Бачу, ниви широкії, вас!

Мої діти зберуть урожай...
 Усьому наступає свій край,
 Він прийшов і мені: в домовину
 Я іду і навіки спочину,
 Мої-ж діти зберуть урожай!

Мої діти — дочки і сини,
 Усі вкупі зібравшись вони
 Як почнуть до обіду сідати,
 Будуть хліб, що придбав я, ламати,
 І згадають мене у труні.

І за те, що працюючи зміг
 Згодувати і викохати їх,
 То про мене в них згадка не згіне,
 Після мене ще довгі години
 Моє діло не вмере серед них.

Так, я вбогий родивсь, та в ті дні,
 Як вмирати доведеться мені,
 То не сором сі стомлені руки
 І се серце, зотліле з муки
 Положити в дубовій труні!

Заповіт Ярослава Мудрого.

(Мусія Кононенко.)

Умираючи князь Ярослав
 Заповіт своїм дітям покінув,
 Щоб Україна-Русь, край наш любий, сьвятий
 У руках у синів не загинув.
 В заповіті тому написав Ярослав
 Коротеньке та мудреє слово:
 „Ви любіте ся, діти мої,
 Та шануйте один ви другого,
 Та щоб згода між вами була!

Вас бо венька одна породила,
 І тоді вас ніщо не злама
 Й не здола вас ворожая сила.
 Коли-ж буде незгода у вас,
 То загинете ви, мої діти,
 Та загубите й край дорогій,
 Буде лихо він тяжке терпіти."

Поховали сини свого князя-отця
 Та й Вкраїною правити стали,
 Але батьків святий заповіт
 Залишили вони, занедбали.
 А Україна-Русь, наша мати свята,
 Повилася у тугу та в горе;
 Розплило ся по ній князювання нове
 Мов хвилясте, неситеє море:
 Брат на брата війною пішов,
 Сполучившись з чужою ордою,
 І заплакала Русь, застогнала кругом,
 Полилася недоля рікою...
 Не орáč тоді в полі співав,
 А на нивах вороги кричали
 Та крилату своєю величезну сімю
 На обід на кровавий скликали.
 І злітались, як хмари, галки
 Та й довбали козацькі очі,
 А вже решту сіроми-вовки
 Доїдали у темній ночі.

Та мивули ті смутні часи,
 За одмінами бігли одміни, —
 Відминилось усе, тільки той заповіт
 Не змінився аж до нашої днини.
 Ми читаєм його, заучаєм його,
 Та нема і тепер у нас згоди,
 І павують над нами давно
 То одні, то другії народи.
 І втягнулись ми щиро в ярмо,
 Вже щиріше не можна втягнутись:
 Бо вже рідне, своє нам зробилось чуже,

До чужого-ж ми стали горнутись.
 І безпечно нам в шкірі чужій,
 Ми забули, що ёсть у нас мати,
 Ще й без сорому ка́жем часом:
 „Україні-Русі вже не вста́ти!“

Правда, любі мої патріоти браті,
 України-небо́ги синóчки!
 Правда, сестри байдужні мої,
 Удовіцї старенької дóчки!
 На що зда́в ся вам кра́й дорогий,
 За що ва́м свою не́ньку коха́ти?
 Ви зрослі, живе́те непотрібно тепе́р,
 Вам убога́ та рідная ма́ти!

Г л е к.

(Амвросія Метлинського.)

Йшов Глєк Петро́, уже́ пізненькою добо́ю,
 Від панотця́, тай та́к бала́кав са́м з собою́:
 „Нї, нї, панóче, нї! щоб помилі́в ся
 Та не в свої́й я ха́тї опині́в ся...
 Нї, нї, сего́ не бу́де вже́ зо мно́ю!...
 Дóба, бач, пізня... та́ й се́ю добо́ю,
 Хоч тро́хи, бач, і ви́пив, дочвала́ю
 Та́кі до ха́ти... Вже́ і мрі́є із за га́ю
 Ось бо́жії на не́бі зі́рочки,
 Мов на Вели́кдень в це́ркві сві́чечкі,
 О́днá за дру́гою лиш блі́сь та блі́сь,
 А да́лі всі́ і заня́ли́сь!..
 А о́нде й молоді́к! Здо́ров був, молоді́че!
 Еге́! чи він то чу́є, як йо́го хто клі́че?
 За́ліз собі́ за хма́ру, тай ку́ня!
 Та де́ це я? отсе́ іще́ пеня́!
 Он та́м щось боввані́є мов сті́жкі...
 Так не сті́жкі... Е, ба́чу, моги́лки!

Се гробовище бачу! Онде мріє
 Й зелений хрест — старій там сотник тліє!
 Та що то був з його колісь за чоловік!
 І довго жив: таким дай Божє й довгий вік!
 В неділю, в св'ято спозаранку
 Отсе ворота і оддзяпить*):
 Іди, іди хто тільки втрапить,
 Є вському горілки чарка,
 Й усє! Е, вже таких мабу́ть нема́ на світі!
 Хоч так такі перебері в усім повіті,
 Хоч з свічкою шука́й, нема́ такі, нема́!
 А вже ума́ того було́ в його́, ума́!...

„А осьдечки й Семєн Патіка.
 Хоч голова́ була́ й вели́ка,
 Та розуму вділив Господь їй трохи:
 Все жінки було́ слухає Явдо́хи.
 Чи до людий пійти́, чи жи́го жа́ти,
 Чи інша де́ яко́ робота́,
 Усім Явдо́ха вже́ розпоряжає!
 Ну, так що вже́ не вийде́ було́ з ха́ти,
 Не тільки́ щоб без жінки за ворота́...
 Вон-о́ то й чу́дно, а в людий бува́є!

„Е! не такий був Опана́с Куліш!...
 То, бачи́ть ся, лежи́ть він в лі́ву ру́ку...
 Голі́нний вда́в ся на уся́ку шту́ку:
 Чи віз, чи ко́лесо, чи то леми́ш
 Пола́годить то́бі, або́ соки́ру,
 До його́ йди́: вже́ він хоч що́ утне́!
 З біди́ не́раз визво́лював він і мене́,
 Та йшли-ж до ньо́го із усє́го мі́ру!
 А його́ жінка́ ще при́ тім й знахорува́ла,
 Та та́ки-та́к, що де́кому і пома́гала́.

„Побі́ля його́ і Юхи́м Стоно́га:
 Так, ніза́вищо зги́нув він, небо́га!

*) Вітворить на ростіж

Поки не зстарів ся, було завзятя,
 Була худібчина, і люди поважали!
 А як на старість поховав він зятя,
 Й дочку, так одно те, що від печали,
 Та й так — від чого, хто його вже знає —
 Що дня, сердега, він в шинок було чвалає...
 Не те, щоб сам він пів — він і людий частує.
 Так, бач, було вже дуже часто чимчикує!
 А далі ні-навіщо звів ся...
 Зимомо якось запізнив ся —
 (Та і диха-ж була година!)
 Закляк сердега в хуртовині...

„Он там біля верби Олекся Шпичка:
 Русявий чоловік, а хата невеличка,
 І по сусідству жив. Кумедний чоловік!
 Ну так, що в вігадках пройшов його весь вік..
 І відумав він на своїм віку чимало,
 Та все за ним собі в могилу почвалало!
 Отсе було сидить він в мене, або в кума,
 Всі торохтять, а він тихесенько... все дума.
 А там, гляді, по своїйому млин і змайструє.
 „Та се не млин!“ з розумних дехто було каже;
 „Ні, ні...“ Москаль було народови толкує;
 А млин тобі, як дьогтем він його підмаже,
 Як піде було драть! І вітру мов немає,
 Дерé він, крилами як той орел махає!
 Отсе майстрі: „Навчі, будь ласкав!“ та з поклоном!
 А він: „От Бог-зна-що! хіба вонó так трудно?
 Подума́й тільки сам! хіба́ подума́ть нудно?
 А вже навчить не вмію! бий хоч мако́гоном!“
 Не тільки те, й узла́ по на́шому не зв'я́же,
 А все по своїйому. „На те і рóзум!“ — було каже —
 „Тче і паву́к такú як ба́тько, паву́тину!“
 Такий він був! Отже пішов у домовину...

„В отсі́м кутку́ Ляці: Їх на селі
 Було не трóхи; óтже всі в землі!
 Одíн із них, Павло, — так той аж в монасти́рь
 Пішов до Ки́йва, та́й у ченці́ постри́г ся.

Спасєний чоловік! вже може й присвятив ся.
 Як зійдуть ся було, та як почне Псалтирь —
 Е! вже письмó, покійник, знав він дуже!
 Воно хто його зна, що він такє читає,
 Так слёзи кóтують ся, й морóз всегó проймає...
 А він собі чита. йому й байдуже!
 Як в Київ раз пішло нас із селá чимáло,
 З ним бáчив ся наш Фєдир Покотило:
 „Не те (казав) й в ченцáх, як то бувáло!“
 Урємя-б то усє переробило!...

„Всї полягли! Садки, ставки і хати
 Й дїтòк покинули, хто був жонáтий!
 Тут мáтінка моя й покійник бáтько:
 Од нїх малім зостáв ся я, й менє
 Приняв Михáйло Квач, покійний дядько:
 Йогó за тє Бог в цáрстві спомянє!
 Е, вже таких нема, вже вївелись між нáми!
 Він з Запорóжя був, та як було почнє
 Про старину, то аж пєче в душі словáми!
 Він взяв менє, довів до рóзуму, женїв...
 Бог дав, було й дїтòк, та в сьвіт пустїв...
 Не нáдовго... і жінку розлучїв зо мною...
 І знóв на сьвітї я зостáв ся сиротóю...“

Так Глек старий балáкав дуже, далї тїхше,
 А там замóвк, схилив ся на могїлу...
 До цєркви вранцї йшли — до ньогó, він нє дїше:
 Взяли тай положили в домовину.

До молодїжи.

(Мих. Старицького.)

На вáс, завзятцї-юнаки,
 Борцї за щáстя України,
 Кладу найкращї думки,
 Мої сподіванки єдинї.

В вас молодá ще грає кров,
У вас в думкáх не має бру́ду,
Палáє в серці ще любовь
До обездоленого люду.

Не занехáйте-ж ви її,
Не розгубіть по сьвітї всьє !
Нехá! вона ваш дýх гартує
У чéс лїй, сла́вній боротьбї !

Бо стоголóвий людський кат
Лютує, дужшає що дніни...
Не можна тра́тити і хвилини
Поки́ ще сто́гне тёмний брат.

Поки́ живі, мерщій несїть
Сліпо́му сьвітиво просьвітї,
І в серце сумом оповїте
Живу́ надїю закропїть !

Вшану́йте рїдну його рїч,
Назвїть без хїгрости сто́єю,
І розженїте над землею
Ви непрозо́ру, глупу ніч..

Най кáт женé, а ви любіть
Свою окра́дену родїну,
За неї сїли до загїну
І на́віть дýшу положїть !

Козачий кістяк.

(Васи́ля Лима́нського.)

Налі́гши над плу́гом оре́ хлїборóб,
І піт крапельїстий укрїв йому́ лóб;
Аж ось захрустїло і плу́г зупинївсь,
Під лéміш ширóкий кістя́к підхопївсь.

Спинів ся плугатир, кісткї розрива,
 І бачить: у кўпі і шабля крива
 І зїжене ржою списа остріє...
 Вся зброя козацька до кріхти гниє...
 І вже свою ніву плугатир забув,
 Бо сўм йому дивний чоло обгорнув.

А гей ти, плугатир, а гей, пр цювник!
 Чого головою так сўмно понї?
 Які тебе дўми зненацька взяли,
 Від рілі, від плуга кудї завели?
 А гей, роботяга, а гей, неборак!
 Про волю згадавши міркуєш ти так:
 „Огеї останки, що стїли на вік,
 Се був колись справді живий чоловік:
 Се був колись лицарь, гетьманець-козак,
 За нас хлїборобів завзятий воєк!
 І може, хоть часом і нўжди зазнав,
 За те на степах він по волї гуляв,
 І гордої шії в ярмо не хилив,
 І в праці нагальній себе не морів,
 І доля козача була золотá:
 І здобич і слава і воля сьвятá!“

А гей ти, плугатир, а гей ти, небож!
 Збагнуť сєз дїво мабуť ти негож.
 Козацька та слава і воля сьвятá
 Даремна була то лишє суетá!
 Бо тєє козацтво навїкши бурхáть,
 Не вмїло свободи другїх шанувáть;
 І з того-ж козацтва, з його старшинї
 На лихо Вкраїні вродїлись панї.
 За-ради корїстї, за-ради чинів
 Панї відрекли ся від мєнших братїв;
 І все те, за віщо під шум корогів
 Сто-ріками довго лилáсь у нас кров —
 Свободу Вкраїни, народнюю чєсть
 І волю поспїльства і все, що нєсть,
 Усє те продали Іюди панї,
 Своєї родїни лєдáчі синї!

Минули, мій друже, козацькі часи,
 Пропали гармати, шаблі і списи,
 Зоставивши слави кривавої шум
 Та тяжке кріпацтво на горі і глум!
 Покінь же, небоже, думки золоті,
 Притисни у серці пориви святі;
 Та в руки жорстокі чепугу бери,
 Та землю стернисту на жито орі!
 І хлібом, здобутим у погі лиця
 Згодуй для України синка-молодця.
 І замість козацьких ручниць то шаблук
 Нехай він береть ся мерщій до наук.
 Нехай він доходить умом молодім:
 Чого і звідкіля так гнітом важким
 Гнітять нас недоля? Нехай допита:
 Чого Україна кругом сирота?
 Чого відреклі ся від неї пані,
 Чого вітчизною гордують вони,
 Зоставивши нидить народ в самоті,
 У нуждах великих, в густій темноті?
 І як з отих злиднів народ ратувать,
 І як Україну з зневаги піднять?
 От так то до правди направивши ум
 Нехай набере ся він провідних дум,
 Та борючи духом важкі тягарі,
 Нехай загартує він серце в добрі.
 І в починах смілий, у правді твердий,
 Нехай виступає в похід молодий,
 І щастем розсвітить людськеє життя!
 Отό йому поле до герцю-биття!
 Міжлюдська кривда, отό його враг,
 Народнеє щасте, то лицарський стяг!
 Висока думка, отό його міч,
 То сила до бою, а чесная річ,
 Отό його зброя!
 Гей, друже мій темний! Над силу ума
 Вже дужшої сили й на світі нема!
 І треба нам, друже, у тямку ще взяти,
 Що вчена громада — могутчая рать!
 Як стануть у лаву такі вояки,
 То більш поратують, аніж козакі.

Захожий косарь.

(Василя Кулика.)

Захмарилося сонце, вітрець повіває,
 Легесенько травка у покіс лягає;
 Співаючи пісню дівки й молодіці
 У вальку громадять зелену травіцю.
 Лежуй та дивлюся: вродливий та гожий
 Як дуб кучерявий, косарю захожий!
 Як дуб кучерявий понад бурянами,
 Так ти виступаєш поміж косарями,
 Перед усій вальці ведеш по травіці!
 Дивлять ся на тебе дівки й молодіці,
 На красу козацьку, на личко червоне,
 І ніхто в покосі тебе не нагоне;
 Ніхто краще тебе не вівершить стога,
 А чарки горілки рука і не тріга*)!
 Чого-ж, мій косарю, на косу схилив ся?
 Чи то-ж занедужав, чи пак зажурив ся?
 „Чого одвернувшись, ти косу клепаєш,
 Щоб ніхто не бачив, сльози утираєш?
 Спочинок настане, від гурту відходиш,
 Та такуж-то пісню жалібною заводиш?
 Чого, мій косарю, як зірки засяють,
 Дівчата співають,
 Як спочити треба, з своєю журбою
 Лежиш під копою, дівлячись на небо,
 Смутний, не веселий — скажи, мій косарю?“

„Спасибі за ласку, пане господарю!
 Спасибі... а перше мушу запитати:
 Чи вам же нетягу мене розважати?
 Ой бачите, пане: і сила косарська,
 Й краса-б то козацька,
 Та що, з того пане, як доля ледацька!“

*) Не рушає.

Згадав, що з косою цілий вік блукаю
 По чужому краю,
 А нігдѣ притулку й хатини не маю;
 Що важко працію на чужому полі,
 А діти десь дома невчені і голі,
 І сохне та чахне в біді молодіця,
 Що не прийде бацько на них подивіть ся;
 Що дібає десь там старенькая мати,
 Що нікому буде стару й поховати,
 Та над грішним тілом хрест постановити...
 Та все-б те нічого, Бога-б не гнівити,
 Як би було вільно всю правду сказати,
 В Гетьманщину ту назад простувати
 По чесній дорозі... Та сором сказати!
 Прийшлось ув острожі мури оглядати!...
 Щось там написав наш мізерний п'янічка —
 Прощайте діти й жінко білолічка!
 Повелі небогу... Сира кам'яниця...
 Що маєш робити? Просіть ся? молять ся?
 Як Господь не гляне, — і добрий, та злодій!
 Не домовлю пане...!

„Годі, брате, годі!“

Русин воєк.

(Антон Могильницького).

Коли прій, син Корейки
 Віків наших вожд великий*)
 Підвалини світа страє,
 А всі народи Європи
 Під його звалені стіпи,
 Застогнали в один час, —

*) Мова тут про Наполеона, що був сином бідного адвоката на острові Корсиці, а пізнійше став французьким цісарем і був найбільшим воєвником нових часів. Прій, слово грецьке, герой, великий чоловік.

Тогді в ровенях Верони,
 Для Льомбардів охорони
 Кароль, наш прбій стояв:*)
 Під ним мно́гих родів діти,
 Як весні зібрані цвіти,
 Стерегли мона́рха прав.

Межи німи ру́ська сла́ва,
 Го́жі хло́пці з Станісла́ва,
 З Колсмії ле́гінї;
 Поле Бу́лїя з хоругвою
 Роспрости́рав си́лу сво́ю,
 В нерозірваній стіні.

Вже не тямлю, як там зва́но:
 Чи Арко́ле, чи Леня́но,
 Чи котре́ з іта́льських міст:
 Там точи́в ся бій кervaвий,
 А скінчи́в для на́ших сла́ви,
 Як вам ко́жний опові́сть.

Де́нь був кра́сний, весна́ мила
 Цві́том зе́млю пристели́ла,
 І порáнок золотій;
 Ми гото́ві вже до бо́ю,
 Ко́жний зла́див я́сну збро́ю,
 І відмо́вив: „Бо́же, кри́й!“

В ряда́х тіхо, глúхо, су́мно,
 Ге́йби ко́жний в сво́б тру́мно
 Отворе́не погляда́в;
 Раз морб́з пі́йде по тілі,
 Кров уда́рить в ли́ця сьмілі,
 Аж стра́се ся весь су́ста́в.

Офі́цїри з во́жда во́лі,
 Розда́ючи нам паролі́,
 Дода́вали ду́ха всі́м:

(*) брат цісаря Франца І, головний комен

дант австрійського війська.

А вожд хрáбрый пéред нáми,
Огочéний старишнáми
На кóнику воронím

Так промовив: „Мої дiти!
Нинi бiдем врáгiв бiти,
Еурóпи рiцаря;
Вáша хрáбрiсть сьвiту явна,
Страх геть нá-бiк! бо смерть слáвна
За вiтчйну i царя!“

Нiби мóря шiмнi фáлi,
Всi ми грiмко закричали,
Блiсли збрóєю й мечéм!
„Що ми вiрнi — днесь покáжем,
Бóрше в бóю всi поляжéм,
Але з мiсця не втечéм!“

Чи то грóми з вiхром грають,
Чи ся з шiмом посувáють
I вершкáми миготáть?
Чи ся хмáри десь урвáли,
З берегiв повиливáли,
Вáлом грiбим к нам летáть?

Нi, то Фрáнкiв оборóти,
Нiби в тáнець до охóти
Сьмiлий вожд складае в ряд:
Рiчна збрóя i гармáти
Зачинáють прокидáти
Густi кiлi, нiби град.

Булиця́ми сэред по́ля
Кукурúзи, рiж, топо́лi
По́над рiчки берегi:
По сiм бóцi нáшi рóги,
А з тамтóго, нiби плóти,
Розстáвленi ворогi.

„Гу́рра, хло́пці! загриміло.
В імя Бо́же! лишé сьміло!“
Го́мін в хма́рі ся відбі́в;
Ку́рки блісли, ку́льки свісли,
Пушо́к па́щі пожа́р прісли,
Дім ся клу́бом покоті́в!

Бі́стрі ко́ні чва́лом го́нять,
Ша́блі я́сні іскри ро́нять,
В по́хід гу́чно ба́нди тнуть;
Гу́чно, та на́м не до то́го,
Бо під бо́ком не в одно́го
Піски те́плу кро́вцю пють.

Крик, зойк, грімі́т глу́щать у́ха,
Вид тьми́ть диму завіру́ха,
Середо́дня паде́ змрок;
Ми обля́ні тяжким зно́ем,
Прем Францу́зів си́льним бо́ем,
Пла́тим кро́вю ко́ждий крок.

Олова вже сме́ртна си́ла
Геть гу́сті ряди́ зріді́ла,
Як покі́с мертве́ць лежи́ть:
З відси й відти мно́гі стра́ти,
Ми бо́ем жва́во, та не зна́ти,
Хто з нас по́ле удержі́ть?

В тім адію́тант да́є зна́ти:
„Хло́пці, мо́ста добува́ти,
Що на рі́чці, ни́зше геть
Во́рог ху́тко взяв ся кла́сти,
Щоб на нас із бо́ку впа́сти;
Гей-же Бу́лїя, в пе́ред!

„Набі́й о́стрий! а ба́гнети
В стрі́льби сто́рцом застро́міти!
Жва́во! кро́ки подво́їть!“
Ні́м скінчи́в, а ми в тій хви́ли
Густо́в ла́вов пова́лили,
Во́рогови на зу́стрі́т!

А вожд хра́брий пе́ред на́ми,
 Огоче́ний стари́шніми
 На ко́нику воро́нім

Так промовив: „Мої діти!
 Нині́ бу́дем вра́гів бі́ти,
 Еуро́пи ри́царя;
 Ва́ша хра́брість сві́ту я́вна,
 Страх геть на́-бік! бо смерть сла́вна
 За вітчйну і царя!“

Ніби мо́ря шу́мні фа́лі,
 Всі ми грі́мко закричали,
 Бли́сли збро́єю й мече́м!
 „Що ми ві́рні — днесь пока́жем,
 Бо́рше в бо́ю всі поля́жем,
 Але з місця не втече́м!“

Чи то гро́ми з ві́хром гра́ють,
 Чи ся з шу́мом посува́ють
 І вершка́ми миготя́ть?
 Чи ся хма́ри де́сь урва́ли,
 З бере́гів пови́ливали,
 Ва́лом гру́бим к нам летя́ть?

Ні, то Фра́нків оборо́ти,
 Ніби в та́нець до охóти
 Сьмі́лий вожд склада́є в ряд:
 Ру́чна збро́я і гарма́ти
 Зачина́ють прокида́ти
 Густі ку́лі, ніби град.

Булиця́ми се́ред по́ля
 Кукуру́зи, ри́ж, топо́лі
 По́над рі́чки бере́гі:
 По сі́м бо́ці на́ші ро́ти,
 А з тамто́го, ніби плóти,
 Розста́влені воро́гі.

„Гурра, хлопці! заgrimіло.
В імя Бóже! лишé сьміло!“
Гóмін в хмáрі ся відбів;
Курки блісли, кúльки свісли,
Пушóк пáщі пожáр прісли,
Дім ся клúбом покотів!

Бистрі кóні чвáлом гóнять,
Шáблї ясні іскри рóнять,
В пóхід гúчно бáнди тнуть;
Гúчно, та нáм не до тóго,
Бо під бóком не в однóго
Піски тéплу крóвцю пють.

Крик, зойк, грíміт глúщать ўха,
Вид тьмить дíму завіру́ха,
Середóдня падé змрок;
Ми обля́ні тяжким знóем,
Прем Францúзів сільним бóем,
Плáтим крóвю кóждий крок.

Олова вже смéртна сíла
Геть густі ряді зрідíла,
Як покiє мертвéць лежить:
З відси й відти мнóгі стрáти,
Ми бeм жвáво, та не знáти,
Хто з нас пóле удержíть?

В тiм адіóтант даé знáти:
„Хлóпцї, мóста добувáти,
Що на річцї, нíзше геть
Бóрог хúтко взяв ся клáсти,
Щоб на нас із бóку впáсти;
Гей-же Бúлїя, в перéд!

„Набiй óстрий! а багнéти
В стрі́льби стóрцом застромiти!
Жвáво! крóки подвоiть!“
Нiм скінчiв, а ми в тiй хвiли
Густóв лáвов повалiли,
Вóрогови на зустрiт!

Туж на річки боці лівім
 Вже ся Франкам в очи дивим,
 Приступом беремо міст;
 Рясні кулі і багнети
 Валять мужів, як з трепети
 Сильна бұря жовтий лист!

Вже ми трупом загاتیли
 Бістру річку, — моста взйали,
 Лютим боєм більшу часть;
 Сил остатніх добуваєм,
 Тяжкий напад відбиваєм,
 Чей ся й решта нам удасть!

Але чи чортів їх сила
 Принесла, чи птахів крила?
 Як ся взйали в рівнині
 Десь там низше шевалєра*),
 Чвалом річку перебрйли,
 І взйали нас в два огні!

Смерть! Погібель, брата, всіоди!
 Шаблі в плечі, кулі в груди!
 Сей та той лиш з моста мйк!
 Аж червона річка з кровці,
 А з нашої хоругівці
 Не зістав ся лиш патйк!

Ми передні ослаблені,
 І від наших відотнєні,
 Слова „Пардон!“ (***) не реклі!
 В рядах задніх більше сили:
 Врагів стїни проломйли,
 І до своїх утеклі!

Нас на мості — гірка біда!
 Обскочили як пси дїда,

*) Слово французьке, знач. їзди.

**) Слово французьке, знач „Даруйте жите!“

Вороги — і горнуть в плінь!
 Відобрали, де що було:
 Гвер, багнети, порох, кулі...
 Нічим біти — ану гинь!

Ми голіруч, з оружінов
 Прощаєм ся, як з дружинов,
 Сльоза́ ка́пле до́лі лиць...
 Так сто му́жа з батальону
 Геть займили до преїзону*),
 Як теля́та до різниць!

А в тім з за́ду — що́ за діво?
 Чи зірва́в ся віхор живо
 І туманом копотіть?
 Ах, то нам на оборо́ну
 Кирасі́рів пів швадро́ну
 Через по́ле в чваль летіть.

Ніби з хма́ри ра́зом впали,
 З рук чужі́х нас відібра́ли;
 Го́рдий во́рог ху́тко зник:
 Бо тельмо́м, як вода́ з спу́сту,
 Всі́х посі́кли на капу́сту,
 Лиш з ору́жем віз уті́к.

„А слава́-ж Ти, Бо́же мій,ий,
 Що живце́м нас хоть не з'їли,
 Що верта́єм хоть такі́!
 Честь воя́цку чей не стра́тим,
 І Францу́зам ще відпла́тим,
 Ще здоро́ві кулакі́!“

Коменда́нт нас у дві ла́ви
 Геть за фро́нтом так поста́вив:
 „Ви беззбро́йні стійте тут,

*) Французьке слово prison — в'язниця, тут — воєнний полон.

Щобі ворог не вздрів лю́ки!*)^а
 А ми, поспуска́вши ру́ки,
 Дівимо ся, як нас бють!

Оссина́ му! Француз лю́тий
 І ту́т не дасть відітхну́ти!
 Так нас ду́же полюбі́в!
 Не досіть, що вбив нам му́жа,
 Обібра́в нас із ору́жа,
 Ще з нас ду́рнів поробі́в.

Скоро за́здрів сю́да-ту́да
 Що коло на́с гру́бше лю́да,
 Віці́лив на нас пушкі;
 Цілісенька батері́я
 Зарича́ла ніби змія́:
 Летя́ть ку́лі як грушкі!

Ледво кі́лька хвіль, мина́є,
 Ого́нь ду́жше докуча́є,
 Ві́дим бли́зько свій ко́нець:
 Ку́ля ку́лю постига́є,
 Му́ж по му́жу поляга́є,
 Ніби в сі́чню пластове́ць!

Адюта́нта слова́ чу́ти:
 „Тамті́х тре́ба в бік цофну́ти,
 Бо ці́ль взя́ли ворогі́!
 Вони́ з збро́ї обголе́ні,
 Стоя́ть ніби осудже́ні,
 І погі́нуть до но́гі!“

Ста́рші й́нші надбіга́ють,
 Бригаді́рю предлага́ють,
 Ко́нче взя́ти нас хотя́ть;

*) Лю́ка — прогалина.

А брига́дир ца́пу-ла́пу,
Розклада́є яку́сь ма́пу:
„Так плян ка́же, най сто́ять!“

Впа́доньку наш нещасли́вий!
Чого́ ми ще тут дожи́ли!
Такий плян? ай, гіркий сьві́т!
Як вівця́ під ніж лягати,
І без пі́мсти уми́рати!
А чи́ж то ся так годі́ть?

Ще нас ві́сімдеся́ть шті́ри,
Як бидля́та на офі́ри,
Сто́ймо без ору́жін;
В тім ви́скочив з пе́ршої ла́ви
Підофі́цер — ле́гінь жва́вий,
Де́сь з під гір по́півський син:

„Ану́, хло́пці! На́м то зна́та,
Чи ся́к, чи так уми́рати!
Ра́з умі́ре, хто ра́з роді́всь!
Пригада́йте, як то до́ма
Ваш проті́вник як соло́ма
Від уда́ру в низ ва́лівсь!“

„Як у ко́ршмі ко́ло гру́би
Збо́прав пе́йса, лі́чив зу́би
Не долля́вши ква́рти Жі́д!
Вас не вчі́ти то́й робо́ти:
І медве́дя поборо́ти
В поло́ніні́ вам не сті́д!“

„А ту́т ру́ки поспуска́ти
І спо́кійно сме́рти жда́ти —
Чи́ж то сла́ва для жовні́р?
Щоб Францу́зи, пе́сі жи́ли,
До одно́го подусі́ли,
Ні́би з ба́нтів ку́ри тхі́р!“

„Ану́, хло́пці́, — так по ево́му!
 Че́сну ві́сть пі́слém до до́му:
 Най Гу́цү́лів зна́є свѣ́т!
 Гля́ньте, о́нде в виногра́ді
 Гру́бе ті́че ряд при́ ряді́,
 З кра́сним кі́лем до́вгий плі́т!

„Ану́!“ — І са́м плі́онув в жме́ні!
 А ми ро́ем гей шерше́ні
 Повали́ли за ним в чва́ль;
 Ко́ждий ві́рвав, що мі́г ско́ро:
 Ті́чку, кі́л, або́ підпо́ру,
 Або́ в ру́ки спо́рий па́ль!

„Тепе́р да́лій, в і́м'я Бо́га:
 На Францу́за нам доро́га,
 Що нас до́си лю́то бив!“
 І ми всі́ перехресті́лись,
 З ві́тром на здо́гін пу́стїлись,
 Аж ся по́рох заку́рїв!

Вже́ ми блі́зько, — а в ті́й хві́ли
 Я́сні льо́нти зами́гті́ли:
 Я́вна, але сла́вна сме́рть!
 Ї́м зда́єть ся: ва́ріяти
 Біжа́ть з кі́лем на гарма́ти,
 І ще́ собі́ стро́ять же́рт!

В бі́йці́ жа́рту ми не зна́ем!
 Чи́м раз блі́зше підбі́га́єм,
 Вже́ і кі́ле піднеслі́...
 Ах! як сі́пнуть з пушо́к ра́зом!
 Де́сять на́ших сте́лять пла́зом,
 Аж земле́ю потря́слі!

А ми ско́ком на ляве́ти
 Як за́чне́м кі́лем валі́ти,
 Кого́ тільки́ зася́гли!

Хоть нам кля́ли і квіча́ли*),
Вже гарма́т не набива́ли!
Всі́ до но́гі поляглі́.

„Та́к вам тре́ба, пе́сї діти!
Зна́йте, як кро́в лю́дську пи́ти!
Та й земле́ю закусіть!
Мно́гі з ва́ших ру́к поме́рли,
Та і нам ви че́сти вде́рли...
Так ся во́як кривди мстить!“

Ско́рше ко́ні припряга́ем,
І з пушкáми відбіга́ем,
А Францу́зів гу́стий рій
Туж за на́ми! А ми да́лі,
Як мартóві з ві́хром фа́лі,
Забіга́ем за фронт свій.

Хоть мале́ньке на́ше діло,
Ці́ле ві́йсько покріпи́ло,
В су́мних свѣ́жий дух вступі́в.
„Вра́з до бою!“ закрича́ли
Ці́лим го́рлом ге́нерáли:
„Неприя́тель підступі́в!“

Тут за́чав ся на ба́гнети
Бій кро́вавий і завзя́тий, —
Як згада́ю, ще ми стра́х!
Сонця лу́чі вже згаса́ли,
Ні́м на́ші врагів прогна́ли
І побі́ли геть на прах.

Ми тимча́сом, як на гра́ни,
Обвива́ем свѣ́жі ра́ни
Лахмана́ми на́ших шат:

*) Передразнене французького оклику: Qui vive! (читай: кі ві),
що значить: хто живе, ніби то: спіши на ратунок або окликини ся.

Бо францу́ські капо́вїри
 Шабля́ми нас гу́сто зрі́ли,
 Ї́м пота́хли від гарма́т.

Супочі́нок на́ш ми́нає,
 Бо полко́вник надлі́тає,
 І сопе́ як той мішо́к,
 І кричи́ть, сварі́ть що си́ли,
 А не віди́ть, що ми взи́ли
 Від Францу́зів ши́сть пушо́к!

„Як ви сьмі́ли без бефе́лю*)
 З місця ру́шить в таку́ хви́лю,
 Чу́вши „гальт!“ за ко́жний крок?
 Тепе́р ко́ждому куйо́ну
 Ка́жу да́ти без па́рдону
 Кре́пких п'ятьдеся́ть пало́к!“

„А фельдфе́бель зухова́тий,
 Що сьмі́в дру́гих бунтува́ти,
 Зухва́льством скопа́в си́ грі́б!
 Авді́тора суд во́єнний
 Осуди́ть його́ прові́ни,
 І діста́не ку́льку в ло́б!“

„Ма́єте рядо́м тут ста́ти,
 Що ся ста́не, мо́вчки жда́ти,
 Суд ва́м за́раз обві́стить!“
 От таке́! За на́ше жи́то,
 Як то ка́жуть, ще на́с бі́то!
 А гі́ркий на́ш, те́мний сьві́т.

І вже бу́бни з плéчий зня́ли,
 І ка́пралів посклика́ли:
 Ко́нче бі́ти, і сейча́с!
 В ті́м леті́ть штаб ге́неральний,
 В се́реді́нї во́жд нача́льний,
 З бовві́ща впро́ст на на́с.

*) Німецьке слово, знач. розказ.

І питають: „Що нового?
 За що в суді люда много?
 Хто з них і що провинів?“
 А полковник — страх згадати,
 Як зачне їм шваркотати,
 В десятеро причинів!

Тут фельдфебель припняв борту,
 Мельдуює ся до рапорту,
 Кладє руку на чоло;
 Всі цікаві, що приносьть,
 А він сміло все голосьть,
 Так до кріхти як було!

В рэшті мовить: „Так зухвало
 Серце наше не жадало
 З місця бою утєчі;
 Але гнав нас жаль роспўки,
 Що нема що взяти в руки,
 Аби братам помочі.

„От стоять тоті гармаги,
 Що вдало ся нам забрати,
 Осьде рани, весь наш блуд!
 Ми послўшні для старшини,
 Свого краю вірні сини,
 Приймєм вдячно правий суд!“

В тїм прискочив к нам близенько
 І промовив лагідненько
 Кароль, вожд наш, архикнязь:
 „Послух оздобляє зброю,
 Покріплює сили в бою,
 Запевняє нам звитязь!

„Як би ви то в іншій ціли
 В такім разі учинили,
 Острий суд на вас би впав;
 Але взявши на розвагу
 Вашу вірність і відвагу,
 І той чин, що вам ся вдає:

„Вертаєм вам честь повинну,
Відпускаєм всю провину:
Славно ваша храбрість будь!
На пам'ятку тої хвилі,
Де врагів ви побідили,
Хрест оздобить вашу грудь!

„Всіх о стéпень посуваю,
Надгорбоду прирікаю.
А що сотник ваш упав,
Сей фельдфебель, що провадив
Вас до слави і не зрадив,
Його місце днесь заняв!“

„Віват! вожд наш най яснїе,
Що карати так уміє!
Слава! Честь му! Гурра га!“
Так ми грімко закричали,
Бо під ним то півні хвали,
Всюди йшли ми на врага!

Так ми Сава із Підгіря,
Старій вояк, гóден віри,
Розповідав давну вість;
Хто з книжок більше читає,
Або відкись лїпше знає,
Най вам лїпше оповість!

Давні п'яниці.

(Стефана Петрушевича, написано в р. 1844).

(Розмовляють Стефан і Іван).

Стефан: Слава Ісусу, куме Іване!

Іван: Слава на віки, брате Стефане!

Стефан: Що там нового з вашої хати,
Що за порядки у вас чувати?

І в а н : Ой, кумоньку, як єсь жив,
 Не слихав єсь такіх див!
 В тую неділю в церкві читали,
 Щоб ся горівки люде зрікали,
 Щоб або ціле її нехати
 Або бодай ся не упивати.
 Як сьвященник так повів,
 Хто почув се, остовпів.

С т е ф а н : Ба, та деж то бути може?
 Як без горівки? А, сохрaнь Боже!
 Празник, хрестіни!... Мій дід, мій тато
 Все пили в ко́ршмі в неділю, сьвято,
 А я бим ся не напів,
 Ко́лим собі заплатив?
 І нам сьвященник завше так каже:
 „Як хто упе ся, з брацтва вимаже“
 Але наш Йосьо страх за те лютій.
 „Мушу їм, каже, рота замкнути!
 Яж бо, каже, купів вас!“

І в а н : Слухай, що ся стало в вас!
 В неділю люде в корму що живо...
 Гринь каже: „Берку, чи маєш пиво?
 Бо вже горівку не кажуть пити“.
 А Берко Гриня нуже ганьбити.
 „А горівку вже сплатив,
 Щоб ти тут ще й пиво пив?
 Може за мене заплати́ш рати?“
 Тай далі Гриня за двері з хати,
 А сáм до двора́ чим борше!
 Та вернув ся відтам скорше,
 Тай як би го здибав біс,
 Чому́сь зчорнів, спустів ніс.

(Приходить третій селянин Сава.)

Сава: Слава Ісусу!

С т е ф а н : На віки слава!

І в а н : Чей же нам правду скаже хоть Сава:
 Чи то конечно уже так буде,
 Аби горівки не пили люде?

Сава: Як Бог ласкав, то вже нїт,
 Бо пропив ся увесь сьвіт.

Іван: Ба, а чому ж то горівку п'ялять,
 Жиди й панове так її хвалять?

Сава: Ой люди, люди, якіж ви глупці!
 П'ялять тай хвалять, бо-сте всі купці.
 А не пийте її з рік,
 Не буде її й на лїк.

Я сам не знаю, що то ся стало:
 Давно пан много, а хлоп пив мало;
 Нині в горівці хлоп не знає міри,
 А Жид за тое дрего зі шкіри,
 Ще плюгавить і ганьбить,
 А хлоп мовчить і платить.

Я гайдуком був у Каштеляна,
 Ще у старого небожика пана.
 Ой пам'ятаю, як ся поз'їздили
 Панове шляхта, то тиждень гостили.
 Щоб випили меду, вин,
 Добу би тим молотом млин.

Нераз я вчїв, як черевиком
 Каштелянихи пив одним ликом
 Старий пан стільник, а за ним гості
 Всі за порядком на честь вїмосці.
 Ой так було, так бим жив!
 Розсїкли би, хто-б не пив.

Пугар в пів горця в обіруч брали
 І душком пили, инші сьпівали.
 Хто до дна випив, того хвалили,
 Аж на остаток всі ся попили.

І де котрий гість упав,
 Там до завтра переснав.

Як же прийшло ся вже вибирати,
 На ново пили, аж лягли спати;
 Як ся проспали, допоти пили,
 Аж їх в коляси повиносили.

Нині в панів вже не так!

Повідає Клим, дворак:
 Як коли гості в двір завнтають,
 Якогось віста в карти заграють,

Пють чисту воду тай люльку курять,
Деколи разом всі ся зажурять.

Сей читає щось з газет,

Другий каже: „Покинь гет!“

Потому локай в квартиру окропу

Пушечку вкине чогось ніби кропу,

Тай того вару гість склянку хлне,

Бурку на себе, мицку натисне,

Трубков з губи дим: пик, пик!

Тай тихенько з двора зник.

А хлоп ся кривить: зле му ся діє!

А чого пне ся, коли й пан не сьміє?

Літ тому сорок я свій Марті

Справляв хрестини при одній кварти.

Днесь згадати — та то страх!

Ледво є на хребті лах,

Зараз пять гірців, то на родини,

Десять не стане ще на хрестини;

На веселиско шісьдесять мало, —

Ба, деж до лиха грóший би стало!

Дасть без гроший Жид на час,

Але стягне і руб з вас.

Мовиш, що славно, як свах, кумів густо;

Але не славно, як усюди пусто.

Ворóбці свищуть в шопі й обóрі,

З голоду гинуть миши в коморі,

В хаті нўжда — Боже хрaнь!

Ще торічна стоїть дань,

Діти голодні, простоволосі,

Гáзда, газдіня голі і босі!

Куме, свату! Ой, як стій

Занежайте той напій!

Стефан: Я ще не знаю, як тото буде...

Іван: Я так пристану, як другі люде.

Сава: Таж ви панами своєї волі,

Будьтеж і творці власної дóлі!

Пора нам мати власний ум,

Не бути сьвітови на глум!

Великдень 1848 року.

(Івана Франка, із Панських жартів.)

Великдень! Бóже мій великий!
 Ще як сьвіт сьвітом, не було
 Для нас Великодня такого!
 Від досьвіта шум, гамір, крики;
 Мов муравлісько все село
 Людми квищить. Всі до одного
 До церкви пруть. Як перший раз
 „Христос воскрес“ заспівали,
 То всі мов діти заридали,
 Аж плач той церквою потряс.
 Так бачилось, що вік ми ждали,
 Аж дотерпілись, достраждали,
 Що Він воскрес — посеред нас.
 І якось так зробилось нам
 У душах легко, ясно, тихо,
 Що бачилось, готів був всякий
 Цілий землі і небесам
 Кричати, співати: „Минулось лихо!“
 Найзлійші ворогі прощались,
 Всі обіймались, цілувались,
 А звони звонять, не стають!
 А молодь бігає мов п'яна,
 Кричить що сили в кождий кут:
 „Нема вже панщини нї пана!
 Ми вольні, вольні, вольні всі!“
 Ба й дїтвора, що в старших баче,
 Й собі вигукує, неначе
 Перепелята по вісї.
 А як скінчилась Бóжа хвала,
 На цвинтарь вийшов весь народ,
 І як було нас стілько сот,
 Від разу ниць на землю впала
 Ціла громада й заспівала
 Величний той хвалобний гимн:
 „Тебе, о Господи, хвалім!“
 Мов грім зарокотїли з рання
 Слова високі, звуки втішні,

Але конець сьвятої піснї
Покрили голосї ридання.

Дарма-б і сїлуватись, діти,
Переповісти хоч щось-щось,
Що в день той сла́вний довелось
Мені на власні́ очи́ вздріти !
Наро́д мов безумів з уті́х :
Старі скака́ли, мов хлопця́та ;
Той па́ру ко́ників своїх
Цілу́є ко́жного мов брата,
Та приговору́є, пестить ;
А там гурто́м сїльські́ дівча́та
Всі́ скиндячки́ з голо́в знима́ють,
І бують покло́ни, і склада́ють
Перед іко́ною... Кричи́ть
Уся́кий на витане́ дру́га :
„Христо́с воскресе́, а па́нщину
Чорт взяв!“

А там старі́й дїду́га,
В селі́ найста́рший чоло́вік
На да́вну, ле́дво замі́тну
Моги́лку аж гру́дми́ прині́к,
І обнима́є дерни́ну
Й кричи́ть-рида́є: „Та́ту, та́ту !
Ми во́льні ! Та́ту, озови́сь !
Таж ти ці́лих сто лі́т ту кля́ту
Нево́лю дві́гав, і вмира́ти
Не хті́в, а во́лі ждав ! Диви́сь,
Ми во́льні ! Бі́дний, ти дожда́ти
Не мі́г, — аж нам той про́мінь бли́с !
Вже мо́їх вну́ків пан в пала́ту
Так як мене́ не забере́,
Ні си́на не програ́є в ка́рти,
З дівча́т не буде строї́ть жарти !
Візьми́ть мене́ до се́бе, та́ту !
Ваш син свобі́дним вже у́мре.“

З М І С Т.

	Стор.
Передмова	1—19
Гамалія <i>Т. Шевченка</i>	20—25
Пречиста Діво радуй ся Маріє <i>Ю. Федьковича</i> .	25—26
Фірманка з Жидами <i>Ст. Руданського</i>	26—28
Великдень <i>К. Устияновича</i>	28—30
Вічне житє <i>Ів. Франка</i>	30—34
Притча Христова про сіяча <i>Вл. Александрова</i> .	34—35
Хлібороб <i>Б. Грінченка</i>	35—36
Заповіт Ярослава Мудрого <i>М. Кононенка</i>	36—38
Глек <i>А. Метликського</i>	28—41
До молодіжи <i>М. Старицького</i>	41—42
Козачий кістяк <i>В. Лиманського</i>	42—45
Захожий косарь <i>В. Кулика</i>	45—46
Русин вояк <i>А. Могильницького</i>	46—58
Давні паниці <i>Ст. Петрушевича</i>	58—62
Великдень 1848 року <i>Ів. Франка</i>	62—63

